

УДК 378.14+417+833 (4Укр)

О.А. Кучерява

Південноукраїнський державний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського

ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розкрито методологію та етапи повного дискурсивного аналізу тексту, які визначають специфіку його проведення на філологічних факультетах; теоретично обґрунтовано доцільність використання дискурсивного аналізу у практиці викладання рідної мови.

В статье раскрыта методология и этапы полного дискурсивного анализа текста, которые определяют специфику его проведения на филологических факультетах; теоретически обоснована целесообразность использования дискурсивного анализа в практике преподавания родного языка.

The article offers theoretic bases of discourse text analysis. The author presents one of the methodical approaches of using of discourse analysis in teaching practice and characterizes the structure of discourse text analysis.

Постановка проблеми. Дискурс-аналіз як міждисциплінарна галузь знань щільно пов'язаний з текстолінгвістикою, семіотикою, соціо- і психолінгвістикою, філософією, стилістикою та іншими гуманітарними науками. На сьогодні вчені-лінгвісти намагаються заглибитись у його сутність, визначити його місце у практиці лінгвістичних досліджень, взаємозв'язок з іншими прийомами та методами вивчення тексту (Ф. С. Бацевич, Т. ван Дейк, О. С. Кубрякова, М. Л. Макаров, К. С. Серажим, В. Є. Чернявська та ін.). На тлі лінгвістичних розвідок актуальною постає проблема використання елементів дискурсивного аналізу в навчальному процесі, зокрема актуалізація екстралінгвістичного контексту під час лінгвістичного аналізу тексту (Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарін, М. Крупа, Н. О. Купіна, Н. А. Ніколіна). Однак у комунікативній моделі дискурсу, крім екстралінгвістичного, виділяють прагматичний, семантичний і граматичний аспекти (В. І. Карасик, К. Я. Кусько, Л. Г. Лузіна, М. Л. Макаров, О. Пушкін, О. О. Селіванова, О. К. Ф. Сєдов, І. П. Сусов та ін.), кожен з яких визначає окремий етап аналізу цілісного дискурсу.

Предметом статті – дискурсивний аналіз у сфері писемної комунікації.

Мета статті – розкрити зміст, технологію та особливості дискурсивного аналізу тексту, а також його місце у навчальному процесі студентів філологічних

факультетів. Теоретичну базу, на якій ґрунтується методика дискурсивного аналізу тексту, становили праці Т. ван Дейка, О. С. Кубрякової, М. Л. Макарова, Л. Філіпс, М. Йоргенсен, В. Є. Чернявської, та інших [2; 3; 4; 6; 7]. Спираючись на основні положення теорії дискурсу, було сформульовано дефініцію і схему дискурсивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. *Дискурсивний аналіз тексту* (далі – ДАТ) – це аналіз дискурсу як результату (тексту) і процесу мовленнєво-мисленнєвої діяльності з метою виявлення екстралінгвістичних, семантичних, когнітивних і мовленнєвих аспектів його формування, з'ясування функціональної спрямованості і соціальної організації. Як видно з визначення, ДАТ характеризується подвійною спрямованістю: він охоплює аналіз мовного рівня тексту як продукту мовленнєвої діяльності і водночас досліджує текст у дискурсі, тобто в дієвому просторі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів розгортання текстової комунікації.

Повний ДАТ передбачає аналіз дискурсу на макро- і мікрорівні. Характеристика дискурсу на макрорівні охоплює аналіз екстралінгвістичного і прагматичного контекстів, семантико-когнітивний аналіз та аналіз структури дискурсу. Їм передує етап визначення типу, жанру і формату дискурсу, оскільки означені категорії впливають на варіативність будови дискурсу, його зміст і функціонування, допомагають правильно зорієнтуватися під час аналізу інших аспектів дискурсу.

Так, аналіз екстралінгвістичного контексту дискурсу спрямований на виділення і вивчення зовнішнього та внутрішнього контекстів: соціального, культурного, ситуативного і психологічного, причому не всі види контекстів відіграють вирішальну роль у творенні дискурсу, а тому у процесі аналізу необхідно урахувати лише ті, які суттєво впливають на його організацію. Окреме місце посідає аналіз ситуативного контексту, який є обов'язковим, адже передбачає характеристику часу, місця, умов написання тексту.

Аналіз прагматичного контексту дискурсу пов'язаний з виділенням та описом комунікативної мети автора, основних функцій тексту, комунікативних стратегій і тактик, використаних автором, а також дослідження локально-часової актуалізації і референції імені, які входять

до дискурсу. Дослідження дискурсу в контексті прагматики передбачає вияв авторської позиції у тексті і фактора адресата.

Особливістю перших двох етапів аналізу макроструктури дискурсу є вивчення актуалізації екстралінгвістичного і прагматичного контекстів на мовному рівні. Зауважимо, що апелювання до позамовних чинників обов'язкове на кожному етапі аналізу.

Семантико-когнітивний аналіз дискурсу ґрунтується на дослідженні концептуального простору тексту, що дозволяє виявити в тексті змістовно-фактуальну / змістовно-концептуальну та експліцитну / імпліцитну інформацію. В основу аналізу була покладена схема концептуального аналізу художнього тексту, розроблена Л.Г. Бабенко і Ю.В. Казаріним, що охоплює такі необхідні елементи, як: визначити набір ключових слів тексту; визначити базовий концепт; описати концептосферу базового концепту [1].

Такий аналіз потребує детального вивчення лексичного складу тексту, що допомагає виявити імпліцитно виражені особистісні смисли в дискурсі, пресупозиції, пов'язані з контекстом творення дискурсу, тому семантико-когнітивний аналіз було доповнено такими додатковими елементами: 1) простежити, який вид контексту утворює концептуальний простір тексту; 2) проаналізувати експліцитно й імпліцитно виражені особистісні смисли в дискурсі. Під час здійснення аналізу набір ключових слів тексту визначають шляхом застосування елементів асоціативного експерименту або ж у процесі прочитання тексту і виділення слів-лейтмотивів, повторюваних і частотних слів кожної мікротеми, при цьому у центрі уваги повинні знаходитись і назва, і епіграф твору. 3-поміж виокремлених слів визначають ключове слово тексту, яке становить базовий концепт, їх у творі може бути кілька. Вони утворюють ядро твору, а всі інші слова тематично групуються навколо них. Опис концептосфери твору передбачає характеристику атрибутів, асоціацій, уявлень, пов'язаних з виділеними концептами, на підставі чого виявляють імпліцитно виражені особистісні смисли, уточнюючи інформацію про контекст творення дискурсу, будують тематичні лінії та описують семантичні зв'язки [1].

Фундамент тексту, його лінійну організацію визначають категорії зв'язності і членування. Вони утворюють окремий етап аналізу дискурсу, коли на перший план висувається вивчення поверхової структури тексту.

Аналіз структури тексту починають з виділення глобальної ситуації або глобальної макроструктури, що відповідає основній темі тексту. Глобальна ситуація об'єднує макроситуації, які репрезентуються набором макропропозицій тексту. Виділення макроструктури і макропропозицій дискурсу полегшує аналіз категорій зв'язності і членування тексту. Схема аналізу передбачає опис прагматичного і структурно-сислового членування тексту, характеристику особливостей смислової зв'язності дискурсу (когерентності) та основних засобів міжфразового зв'язку (когезії), що дозволяє говорити про цілісність дискурсу.

Аналіз дискурсу на макрорівні завершують формулюванням висновків з проведеної роботи: визначити домінуючі особливості екстралінгвістичного контексту і його вплив на структуру, семантико-прагматичну та граматичну організації дискурсу.

Наступний щабель – аналіз дискурсу на мікрорівні, який ґрунтується на розгляді окремих мікроситуацій. Робота з мікроситуаціями дозволяє заглибитися у мовну тканину твору і детально проаналізувати мовні засоби актуалізації смислу на лексичному та граматичному рівнях, починаючи з фонетичних і закінчуючи синтаксичними домінантними одиницями. Дослідження комунікативної будови дискурсу спирається на теорію актуального членування і передбачає характеристику тема-рематичної організації тексту і виділення рематичної домінанти. Останній крок в аналізі – це виділення мовних засобів, які характеризують обраний автором тип дискурсу, – допомагає поглиблювати і закріплювати знання студентів про різні типи дискурсів. Аналіз дискурсу на мікрорівні також завершують підсумком: визначити мовну домінанту тексту, зіставити її з екстралінгвістичним контекстом і комунікативною метою автора.

Отже, у центрі дискурсивного аналізу текст постає як результат і водночас як процес мовленнєвої діяльності автора, процес його взаємодії з читачем, тому під час ДАТ екстралінгвістичний контекст посідає одне з центральних місць поряд з описом мовної домінанти і виконує дві функції:

з одного боку, зумовлює аналіз комунікативної організації тексту, а з другого – супроводжує тлумачення особливостей функціонування мовних одиниць у творі; з ним пов'язана інтерпретація всіх компонентів дискурсу, основних лінгвокомунікативних одиниць рівня дискурсу: від мовних до семантико-прагматичних. Щодо цього слушно зауважує К. С. Серажим: «Аналіз дискурсу передбачає зміцнення акцентів із формально-лінгвістичних характеристик дискурсу на позамовні чинники його породження в певному комунікативному середовищі, за певних обставин комунікації як соціальної дії» [5, 25].

Висновки. ДАТ спрямований на формування вмінь, які забезпечують орієнтування в мовленнєвій ситуації і врахування екстралінгвістичних факторів комунікації, їх вплив на вибір типу дискурсу і його мовного оформлення, що лежить в основі дискурсивної компетенції. Звертаючи особливу увагу на взаємодію мовних і позамовних чинників, що залежить від типу дискурсу, дискурсивний аналіз спирається на лінгвістичний аналіз тексту, який сприяє закріпленню знань про мовні одиниці різних рівнів і формуванню мовної і мовленнєвої компетенції студента-філолога. Вищезначені теоретико-практичні положення розкривають сутність дискурсивного аналізу тексту, зумовлюючи технологію його проведення і застосування у вищій школі, як одного з основних прийомів вивчення різних типів дискурсів та їх мовностилістичної характеристики, ознайомлення з основами текстової комунікації.

Дискурсивний аналіз тексту, спираючись на лінгвістичний аналіз, поглиблює і розширює вивчення тексту з комунікативно-когнітивних позицій. Отже перспективною видається розробка різноманітних прийомів роботи з текстом і дискурсом, залучення нових напрямів текстолінгвістики і дискурсології у навчальний процес студентів філологічних факультетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник; практикум /Л. Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / ван Т. А. Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

3. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е. С. Кубряков // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты : сб. обзоров / РАН ИНИОН. – М., 2000. – С. 7 – 25.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Макаров М. Л. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
5. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектура, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики) : монографія / Серажим К. – К., 2002. – 392 с.
6. Филлипс Луиза Дж., Йоргенсен Марианне В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Дж. Луиза Филлипс, В. Марианне Йоргенсен ; пер. с англ. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2004. – 336 с.
7. Чернявская В. Е. От анализа текста к анализу дискурса : немецкая школа дискурсивного анализа / В. Е. Чернявская // Филологические науки. – 2003. – № 3. – С. 68 – 76.

УДК 378.02:372.8

І.П. Легзіна

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ ВМІНЬ АНГЛІЙСЬКОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЗА КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто питання щодо удосконалення організації тестового контролю вмінь англійського писемного мовлення студентів мовних вищих навчальних закладів; обґрунтовано необхідність і доцільність організації комунікативного тестування вмінь писемного мовлення; визначено об'єкти тестового контролю, показники рівня сформованості вмінь писемного мовлення; проаналізовано причини появи можливих ускладнень у процесі організації та проведення комунікативного тестування вмінь писемного мовлення; запропоновано можливе співвідношення між тестовими і нетестовими формами контролю в навчальному процесі.

В статье рассматриваются вопросы относительно усовершенствования организации тестового контроля умений английской письменной речи студентов языковых вузов; обосновывается необходимость организации коммуникативного тестирования умений письменной речи; определяются объекты тестового контроля, показатели уровня сформированности умений письменной речи; анализируются причины возникновения возможных трудностей при организации и проведении коммуникативного тестирования умений письменной речи; предлагается возможное соотношение между тестовой и нетестовой формами контроля в учебном процессе.

The article concerns the communicative testing of university student's progress in English writing. The necessity of communicative approach application to testing writing is